Давид Гурамішвілі
Лихоліття Грузії.

Розділи з поеми

Перекладач: Микола Бажан
Джерело: З книги: Микола Бажан. Твори у чотирьох томах. Том III. Переклади. К.:Дніпро, 1975

Лезгинський полон Давида Гурамішвілі

Тяжко день отой згадати,
Тяжко й повість цю почать,-
Дуже тяжко для людини
Про свою біду казать.
Ми в гріхи погрузли. В пітьмі
Зникла сяйва благодать.
Хоч добро в руках тримали —
Мусим знов його шукать.

Переважило злочинство
На вазі добра і зла,-
Бог зневажливо відкинув
Наші добрі всі діла,
І тому рука ворожа
Так добро грузин тягла,
Що в них зник і кусень хліба,
Й солі крихітка мала.

Обернувсь, назад потікши,
Часу вірний кругобіг;
Б'є біда й Кахеті, й Картлі
Змахом крил своїх грізних

І жеруть шакали півнів,
Кинувши курей на сміх,
Щоб злетіле гайвороння
Гнало і жахало їх.

Край квітучий, велелюдний
Обернувся на руїну;
Навіть тих, хто в хащах крився,
В бран зганяли для загину.
Жах, пойнявши й мужні душі,
З бабою зрівняв мужчину,
І нікого не знайшлося,
Хто б оборонив країну.

Сам на себе лихо скликав
Цар Кахеті — Костянтин;1
Зрікшись шахського халата,
Вдяг турецьку шкуру він —
Добровільний перекинчик
Сил не мав на мужній чин:
Здавшись ворогам, віддався
Кату їхньому на скін.

Все, про що кажу я, сталось
Через чвари між братами.
Лезги зайняли Кахеті,
В Картлі турки є панами;
Гори й доли багровіли
Кров'ю, що пролита нами,
І отруйно скрізь смерділи
Трупом виповнені ями.

Був колись і сам я князем,
Жив тоді в Горіс-Убані,2
Де дівчата-наречені

Завше в пишний одяг вбрані,-
Звідти мусив з примхи долі
Плентать далі й од Кубані...
Плачу я, і ви заплачте,
Слухачі мої кохані!

Йдіть, послухайте цю повість,
Як мене взяли до брану!
Мусив я в біді й руїні
Землю кинути кохану
І тікать в долину Ксанську,
У місцевість Ламіскану,
Де в хазяйстві помагав я
Родичу — одному пану.

В пору жнив я рано-вранці
Вибрався у поле з хати,
На обід женцям звелівши
М'ясо й сало готувати.
Не було нікого в полі,-
Ще женці не вийшли жати,
Лезги ж на горі Іртозькій3,
Вже свої тримали чати.

На долині в темнім гаї
Дзюркотів малий потік,-
Там і підповзли до мене
Їх п'ятнадцять чоловік.
Почепив рушницю й шаблю
Я на дубі віддалік,
А тоді, собі на лихо,
До води лицем приник.

Тут вони мене й схопили,
Потягли у путах далі,-

Через сто узгір пробравшись,
Зупинились на привалі.
Я потоки сліз горючих
Лив у розпачі й печалі,
А вони впихали в мене
Сало й юшечку з хінкалі4.

Ні, не те було найтяжчим,
Що їх сало їв з розпуки,
Що я пив огидну юшку
Через люті їх спонуки,-
Тяжко те, що в бран в Осколо5
Йшов, як раб, схрестивши руки.
Ох, чому лишився жити,
Нащо терпів я ці муки?

Притягли мене до себе,
Служником я їхнім став,
Ні питва, ні сну, ні їжі,
Ні притулку я не мав;
Як дешевим тим товаром,
Кожен мною торгував.
Я утік. Мене схопили —
Знов покари я зазнав.

Я один був: для розради
В мене не було нікого,
Не було у мене й зброї
Чи риштунку бойового,
А була лише молитва,
Ревна віра в ласку бога,-
І утік я знов, обравши
Слушний час і мить для цього.

Давидів плач про те,
що він, бранець на чужині,
не міг там узріти лик
і образ своєї коханої (Батьківщини)

О прекрасна, сяйнолика!
Ниво сонця і розмаю!
Не знайшов ніде я в світі
Рівного до тебе краю.
Не цурайсь,— до свого лона
Хоч мій прах прийми, благаю!
Не вкидай у тьму пекельну,
Подаруй розради раю!

Леле, ти — моя надія,
Джерело життя цілюще!
Ох, в розлуці я з тобою —
Чи до тебе знов прийду ще?
Дай мені надію, боже,
На побачення грядуще,
А на тих, хто розлучив нас,
Дай мені помститись дужче!

О кохана, гарнолиця!
Перло ти неоціненне!
З чим зрівняти незрівнянну,
Втрачену тепер для мене?
В час, як дух мій кине тіло,-
Зжалуйсь наді мною, нене,
І хоч кліщами до себе
Притягни це тіло бренне!

Б'ють мене, катують, кажуть:
Одречись од неї ти!
Чи зречусь тебе, голубко,

Чи нап'юся блекоти?
Дай мені хоч трохи світла,
Дірку в стінці прокрути,
Щоб я міг втекти до тебе,
Щоб я міг тебе сягти!

Втеча Давида з полону

Є в моєму серці цівка
З життьового джерела —
Струмом з цівки оцієї
Річка сліз моїх текла.
Господа благав я: "Боже,
Дай мені свого посла,
Щоб я землю бузувірів
З ним пройшов без вади й зла!"

В той бік, де чекав рятунку6
Помолившись, я побіг.
Серце плакало у мене,
Розпач помисли обліг,
І не відав я, чи серце
Б'ється в грудях ще моїх.
Я стогнав: "До вас, кохані,
Повернутися не зміг!"

Вдень мій шлях значило сонце,
Місяць вів мене вночі,-
Сім зірок взяв водіями
Я, на північ ідучи,
Між бескеддям Дагестану
Брів надвечір я в плачі —
Тут мене й настигла буря,
Зливи гнівної ключі.

Знявся вихор, блискавиці,
Град і грім гримів без впину.
Як вдаряла блискавиця —
Очі сліпли в ту хвилину.
Не знайшов ніде я схову,
Аж боявся, що загину.
Впав я, голову запнувши
У подерту одежину.

Так лежав, і раптом серце
Змовило: "Зітри сльозу
І зведись,— у блискавицях
Щось побачиш поблизу".
Я підвівсь, і в сяйві грому
Вгледів темний грот внизу,-
Кинувся, заліз до нього
Пересидіти грозу.

Укріпивсь тоді я духом
Од надій, воскреслих знов,-
Видно, бог мене рятує,
Бо мені він дав цей схов,
Щоб мене не різав вітер,
Щоб на мене дощ не йшов.
Людям, котрі в бога вірять,
Бог дає од зла покров.

Боже, порятунок гнаним
Лиш твої діла дають,
Тільки ти нам розкриваєш
Незбагненних явищ суть.
Я лежав, стуливши очі,
Згинув би у тьмі, мабуть,
Ти ж вказав моєму серцю
Вірну, рятівничу путь.

Град минув. Я з гроту вийшов
І приніс творцю в офіру
Не ягня жертовне — тільки
Серця полум'яну віру.
Де б я взяв письмо священне
Чи знання, властиві кліру?
"Боже, порятуй",— твердив я,
Як свою молитву щиру.

Про те, як Давида Гурамішвілі,
що вийшов з печери,
зустріли незнайомі люди
і в нього з ляку підломились ноги

Тій горі, де в час негоди
Я притулок вірний мав,
Нелукавими словами
Щиросерду дяку склав,
А тоді подався далі,
І журився, і ридав,
Відживляючи сльозами
Пагінці засохлих трав.

По градин товстому шару
Йти босоніж довелось,
Але серце не тремтіло,
Острахом не пройнялось.
Не страшний вже був для мене
Хижий вовк, ведмідь чи лось,
Бо при допомозі бога
Чи злякався б я когось?

В мандрах скуштував і горя,
І оказій багатьох;
В чагарях лежав, завмерши,

Я на протязі днів трьох,
Доки в таборі поганців
Не затих переполох.
Мій живіт од голоднечі
Аж до ребер був присох.

Щоб сховатись од погоні,
В хащах вилежав три дні,
Потім ще днів п'ять за їжу
Мав кислиці лиш одні;
Йшов ночами, вдень же крився
У густому бур'яні.
Одинадцять день прийшлося
Мандрувати так мені.

Хоч хлібів я джавахетських
І не взяв у свій похід,
Хоч вином я кахетинським
Не впивався тут як слід,
А проте, не ївши тиждень,
Пишний мав собі обід:
Кислі грона барбарису
І глевкий, нудотний глід.

Хоч я мав сорочку цілу,
Та подер її поволі,
З лахманів своїх нужденних
Виставляв коліна голі,
Але бог на мене зглянувсь,
І з його святої волі
Всі загоїлися рани,
Вгамувалися всі болі.

День дванадцятий почався,
Як набрів я на ріку,

Стиснуту обабіч лугом.
Там, залізши в осоку,
Придивився: на тому боці
Молотив хтось на току:
О, невже розвієш, боже,
Ти мою біду тяжку?

Раптом бачу, що до мене
На човні два хлопці їде.
Я вже паче чув їх оклик:
"Що ти робиш там, Давиде?"
Та вони назад вернулись,
Мов узрівши щось зловиде.
Скам'янів я:— все пропало!
Критись ніде, дітись ніде!

Зауважили ті хлопці,
Що я теж тремчу з тривоги,
Що від втоми й переляку
Підломились в мене ноги.
Кинувсь я од них тікати
У чагарники розлогі.
З волі бога так стражденно
Я верстав свої дороги.

Втеча з полону до Росії

Впала ніч. Десь зникли в пітьмі
Переслідувачі злі,
Я ж, до ранку не заснувши,
Крився у туманній млі.
Вранці рушив. На поживу
Підібрав собі з землі
Кинутий кавун зів'ялий,
Огірочки два гнилі.

Кавунця брудного в річці
Захотілося помить,
Та, коли я над водою
Нахилився це зробить,-
Огірки упали в воду,
Так журився я в ту мить,
Що за них би міг, при змозі,
Сто червінців заплатить.

Попливли ці огірочки,-
Я ловив їх, не впіймав;
Женучись за ними вперто,
Мало сам в ріку не впав,
І тоді я од розпуки
Докоряти богу став:
"Нащо ти мене караєш?
Чом забрав оте, що дав?

Благ твоїх дано зазнати
Кожному єству й тварині,-
Чом же ти мені, мій творче,
Відмовляєш в благостині?
Якщо дав мені на їжу
Ти плоди оці єдині,
Нащо ж в мене забираєш
Те, що мав уже я нині?"

Схаменувшись згодом, бога
Знов почав благать в печалі:
"Ти прости, ласкавий боже,
Скарги ці мої зухвалі —
Зараз буду неремстиво
Нести випроби тривалі!"
Я, від голоду знемігши,
Сил не мав рушати далі.

Так тоді собі промовив:
"Чом ти з голоду поник?
Пощенням і покаянням
Душу чистить чоловік.
Чорту в пастку потрапляє
Той, хто жить в розкошах звик,
Бо розкоші тільки гублять
Дух і плоть людську навік".

В думах отаких побожних,
Без зупинок і завад
Я ішов, і, проминувши
Кілька довгих гін підряд,
Несподівано побачив
Пречудовий, пишний сад,
Де росли, плодами вкриті,
Персики і виноград.

Крадучись, проліз я нишком
До привабливого саду,
Утолив жагу і голод,
Вдосталь з'ївши винограду,
І відчув у серці знову
Сором і тяжку досаду,
Бо посмів я недовірок,
З богом учиняти зваду.

Я ті огірки нещасні
Мав і втратив з волі бога,
Та, голодних мук не знісши,
Скаржитись почав на нього.
Ти прости мені це, боже,
Не карай вигнанця строго,
Хоч і слід у рот мій грішний
Перцю всипати гіркого.

Винороб повинен добре
Мити посуд для вина,
Щоб усякий намул змити,
Вичистити глек до дна.
Якщо після цього гірша
Стане рідина смачна,-
Винороб мене за раду
Хай, як схоче, проклина!

Боже, піснею зроби ти
Плач, і зойк, і стогін мій
І обмий мене, неначе
Посуд для вина брудний!
З мого розуму і серця
Всяку скверну дбало змий
І прости слова гріховні
В щедрій милості своїй!

Голос мій сягнув до бога —
Він підпору й оборону
Дав мені, мандрівникові
По земель безмежних лону;
Враз почув я звук надії,
А не крик біди й прокльону,-
Дзвонять в церкві десь. До мене
Долетіли звуки дзвону.

Серце радо затремтіло,
Як почув я тихий дзвін;
Звівсь на ноги, глянув пильно
В далеч річкових долин
І побачив біля церкви
Тлум людей — хрестився він.
Я сказав: отут на мене
Жде притулок і спочин.

Так були мені по муках
Божі чудеса явлені.
Радощі відчув я в серці,
Несподівані, шалені,-
Веселився, аж упали
Виноградні грона з жмені.
Якмерщій ввійти хотілось
Під покрівлі ті свячені.

Ще раз в далеч придивився
Я, напружуючи очі:
Що це,— чи чортячі роги,
Чи такі хустки жіночі?
Я дивився і думав: може,
Чорт мене дурити хоче?
Краще отуди не бігти,
А сховатись десь до ночі!

Я набрав плодів із саду
На дорогу, про запас,
Загорнув їх в одежину
І за пазуху натряс.
Серце знов мені казало:
"Ще пожди якийся час,
Вдень не йди туди, бо можеш
Трапити в тенета враз".

Я побрів очеретами,
Загрузаючи в багні.
Хай би ворог ваш потрапив
На такі списи страшні,
Бо знялися з очерету
Цілі хмари комарні
І вони, у рот набившись,
Не дали дихнуть мені.

Скрикнув я од болю й люті —
Так мене комар допік:
"Що б не сталось,— тут не всиджу,
Звідси й звір лісний би втік!"
Я схопився й рушив бистро,
Наче званий чоловік,
До людей, що молотили
На току невіддалік.

Цих людей мій вигляд вразив,
Жаль і подив їх пройняв.
Всі вони до мене збіглись
І мене їх тлум обстав.
Під сорочкою з них кожен
Хрестика на грудях мав,-
Враз тоді, перехрестившись,
Я той хрест поцілував.

Хтось із них сказав до інших:
"Лазаре, дай хліба трохи!"7
Добре слово "хліб" зачувши,
Я знебув свої тривоги
І всім тілом затрусився,
Затремтіли руки й ноги.
Мов зруйнована будівля,
Долі впав я від знемоги.

Руське слово "хліб" я здавна
Вже не раз, бувало, чув,-
З нього зараз і дізнався,
Що до руських сіл прибув;
Їхнє слово "хліб", як радість,
Серцем всім своїм відчув.
І розпався сніп, що горем
Зв'язаний так довго був.

Як один козак тамтешній
Піклувавсь і дбав за мною —
Навіть батька ніжна ласка
Бути не могла такою!
Він мене притис до серця,
Цілував, зросив сльозою,
Перекладача-пховійця8
Звідкілясь привів з собою.

Переплив човном я річку
І до церкви на майдані
Увійшов, щоб уклонитись
Перед господом в пошані;
Потім рушив до управи,
Де при всім козацькім стані
Оповів,— і хто я, й звідки,
Що робив у Ламіскані.

Треба скоротити повість —
В ній і так багато слів!
З Тереку йшов до Солагу,
Звідти в Астрахань забрів,
Далі — до Москви добрався,
Де Вахтанг з Бакаром9 жив.
Цар прийняв мене й призначив
Старшиною зброярів.

Став я з царського наказу
Повновладцем в арсеналі.
Дай вам, боже, зустрічати
Великоднє свято й далі
Бучно так, як ми Великдень
Святкували в царській залі,-
Тішились, складали вірші,
Любо грали на кімвалі.

Там змагатися у віршах
Мусив я з Джавахішвілі,
Ми обидва з ним не мали
Тями в віршницькому ділі.
Він був схожий на коряку,
Висохлий, худий на тілі.
Мов реп'ях, чіплявсь до нього
Вірш мій. Гнівавсь він в знесиллі.

Заповіт Давида Гурамішвілі

Я відкинув і свиріль, і ліру,
Стогоном кінчивши пісню щиру.
Лживий світ мене позбавив миру,-
Зрадив він, згубив мою довіру.

Всі гріхи згадав мені, блюзніру,
В корінь мій всадив свою сокиру,
Злиднями обтяжив понад міру,
Вкрав мою кохану потай миру.

Серце він вгорнув у мряку сіру,
Здер волосся, що вилось допіру,
Лик мій зморщив, наче грушку хиру,
Вибратись не дав мені із виру.

Він мені послав тяжкі недуги,
В серце вбив разюче лезо туги.
Люта смерть до мене ось підходить,
Голу шаблю, гостру косу зводить.

Люди, богу віддані душею!
Змірте гріх мій мірою своєю,

Вмерлому мені не шліть прокльону,
Пом'яніть добром в час похорону!

Ви прощення грішникові дайте
І, згадавши мертвого, не лайте!
Я ж образ ніколи вам не вдію,
Бо язик застиглий мій німіє.

Хай замовкнуть плетуни й злоріки,-
Їх не чую, зглухнувши навіки!
Вже про мене і зітхання, й крики,-
Твір свій нищить сам творець великий.

В постіль я, схрестивши руки, ляжу,
Не збираю в дальній путь поклажу,
Не беру нічого, все покину,-
Гроші, сад, баштан, майно, хатину.

Люди, вас благаю в ревнім слові,-
Ви оті три дощечки соснові
Збийте просто, без дбання й шаноби,
Без прикрас усяких і оздоби.

Не кладіть в труну коштовні речі,
Щоб вона вам не гнітила плечі,
Не фарбуйте домовини гарно,
Щоб не зникли ваші гроші марно,-
Всі прикраси втратить домовина,
Як її засипле в ямі глина.

Ті, які мені добра бажають,
Хай про речі отакі подбають,
Що мені корисні можуть бути,
Грішну душу визволять із скрути.

Ось що є душі гріховній мило:
Служба в церкві, з ладаном кадило,
Годування й зодягання бідних,
Уникання зазіхань негідних.

Чи мені надгробний плач поможе?
Оживити він мене не може!
Краще, ніж вдягать жалобні шати,
Про достойний спомин мій подбати.

Леле, вмру я без прощення навіть,
Піп за мною служби не відправить
І ніхто в молитві не згадає,
І ніхто в журбі не заридає!

Вмру один, бездітна сиротина,
Ні дочки не маючи, ні сина,
Що мене хоча б згадать призволив.
Так всевишній бог мене знедолив!

1 Костянтин — з 1722 до 1733 року за згодою іранського шаха царював у Кахетії. З наказу турецького султана
був скараний на горло.
2 Горіс-Убані — місцевість біля м. Мцхета. Нині зветься Сугурамо. Тут був родовий маєток Гурамішвілі.
3 Іртозі — гора в Ксанській ущелині, навпроти селища Ламіскана.
4 Хінкалі — вареники з м'ясом.
5 Осколо — селище в Дагестані.
6 Себто на північ, у бік Росії.
7 Ці слова в грузинському оригіналі наводяться
російською мовою.
8 Пховієць — пшав.
9 Бакар — син царя Вахтанга VI.